

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

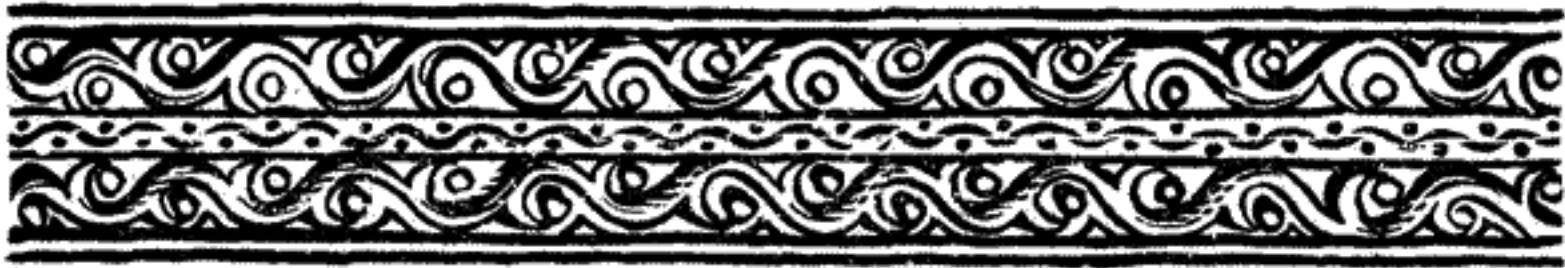
ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1953

ΕΡΓΑΓΡΑΦΕΙΟΝ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ

Ο ΣΥΜΒΟΛΙΣΜΟΣ

ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΡΑΪΝΕΡ ΜΑΡΙΑ ΡΙΛΚΕ

Όπως συχνά γίνεται στη ζωή, και στο ζήτημα του Συμβολισμού ή Τέχνης άνοιξε το δρόμο στην Έπιστήμη. Ο Συμβολισμός, που άρχισε σαν ποιητική θεωρία στη Γερμανία με το νεορωμαντικό Νοβάλις και τους γερμανούς συμβολιστές και με το Μαλλαρμέ στη Γαλλία, για να φτάσει ως τις μέρες μας σε μια σταθερή πιά ποιητική σχολή, εξελίχθηκε στα πρώτα χρόνια του μεσοπόλεμου σε επιστημονική θεωρία, που επαναστάτησε μια μεγάλη περιοχή της ψυχολογικής και Ιατρικής επιστήμης: η Ψυχολογία του ύποσυνείδητου είναι ένα από τα σπουδαιότερα επιτεύγματα της σημερινής επιστήμης. Ειδικότερα, στον τομέα της Ψυχανάλυσης έχει τώρα πιά αποδειχθεί, πως το Σύμβολο είναι ή πιο αυθόρμητη έκφραση της σκέψης, ή πιο φυσική δηλαδή μέθοδος για να εκφράσουμε αυτό που πηγάζει από τα βάθη του είναι μας. Το όνειρο, και τη νύχτα και την ημέρα, μάς μιλάει αυθόρμητα με τη γλώσσα του Συμβολισμού — λέει ή Ψυχανάλυση.

Στην Τέχνη ο Συμβολισμός βοηθάει το δημιουργό, που βυθίζεται στα βάθη του είναι του, να μάς εκφράσει, ό,τι πιο ιδιαίτερο κρύβει μέσα στην ψυχή του, ό,τι πιο βαθύ, πιο μυστηριώδες και πιο μουσικό αναβλύζει από τα βάθη του ύποσυνείδητου. Μέσα στο δημιουργό βρίσκεται κρυμμένη μια μυστική δύναμη, που τον σπρώχνει να δώσει την τέλεια μορφή στο έργο της Τέχνης. Άλλά μέσα στο έργο αυτό ο δημιουργός θα εξαφανιστεί. Η δύναμη αυτή της αλλαγής, του άφανισμού της ατομικότητας του δημιουργού και του εσώτερου κόσμου του σε μια καινούρια μορφή, είναι ή δύναμη της δημιουργίας του Συμβόλου.

Η δημιουργία όμως αληθινών συμβόλων δεν είναι μια αυθαίρετη επινόηση του τεχνίτη. Για το συμβολιστή ή καθαυτό στιγμή του Χρόνου και το πραγματικό αντικείμενο είναι απλώς εικόνες μέσα από τις οποίες διαφαίνονται άλλες εικόνες ή πάνω στις οποίες τοποθετούνται άλλες εικόνες σε μια Ιδανική διαφάνεια. Κάθε αντικείμενο περιέχει κάτι πέρα από τον έαυτό του και γίνεται το σύμβολο μιας Ιδέας κ' ενός συναισθήματος. Μιας Ιδέας κ' ενός συναισθήματος που βρίσκεται σαν αντανάκλαση

μέσα στη σκέψη και την ψυχή του δημιουργού.

Άληθινά σύμβολα στην Τέχνη δημιουργούνται τότε μόνον, όταν το ύποκείμενο, εισχωρώντας βαθειά μέσα στο αντικείμενο, παύει να αποτελεί κάτι το αυτότελες, ένώνεται με το αντικείμενο και δημιουργεί ένα καινούριο πλάσμα. Το νέο αυτό δημιουργήμα έχει τη δύναμη να αντιπροσωπεύει έναν κόσμο: τον κόσμο του δικού μας έγώ και του αντικείμενου ταυτόχρονα.

Ο Στέφαν Γκεόργκε, αναλύοντας τη σημασία του Συμβόλου στην Τέχνη, λέει: «Το σύμβολο είναι τόσο παλιό, όσο και ή ίδια ή γλώσσα και ή ποίηση. Υπάρχουν σύμβολα των ξεχωριστών λέξεων, των ξεχωριστών τμημάτων και σύμβολα του συνόλου μιας καλλιτεχνικής δημιουργίας. Τα τελευταία χαρακτηρίζονται ακόμη ως ή βαθύτερη έννοια που ένυπάρχει σε κάθε σημαντικό έργο Τέχνης. Το να βλέπει κανείς με σύμβολα είναι το φυσικό επακόλουθο πνευματικής ώριμότητας και βάθους».

Ένας ποιητής τόσο πνευματικά ώριμος, ώστε να ξεπερνά κατά πολύ την εποχή του, και τόσο βαθύς και εσώτερος, όσο ο Ράινερ Μαρία Ρίλκε, δεν ήταν δυνατό παρά να κατανοήσει πολύ νωρίς τη βαθύτερη αποστολή του συμβόλου στην Τέχνη. Όμως ή φράση μου αυτή είναι φτωχή. Ολόκληρο το έργο του Ρίλκε είναι ένας βαθύς συμβολισμός. Συμβολισμός των πραγμάτων του κόσμου τούτου, συμβολισμός Ιδεών, συμβολισμός του Θανάτου, της φτώχειας και συμβολισμός του υπερέραν.

Ο στίχος είναι για το Ρίλκε καρπός ωριμότητας. Πόση σημασία δίνει στο γράψιμο κ' ενός μονάχα στίχου μάς το λέει μέσα στα «Σημειώματα του Μάλτε Λάουριτς Μπρίγκε»: «Άχ, μά πολύ λίγα πράγματα φτιάχνει κανείς με τους στίχους, όταν τους γράφει πολύ νωρίς. Θαπρεπε να περιμένει κανείς μιαν δλάκαιρη ζωή, και, αν είναι δυνατό, μια μακρυνά ζωή, πριν τους γράψει και να μαζέψει Έννοια και Γλύκα. Και ύστερα, δλότελα στο τέλος, ίσως

θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ γράψει δέκα ἀράδες, πὺ νὰ εἶναι καλές. Γιατὶ οἱ στίχοι δὲν εἶναι ὅπως οἱ ἄνθρωποι νομίζουν, αἰσθήματα — αὐτὰ τὰ ἔχει κανεὶς ἀρκετὰ νωρίς — εἶναι ἐμπειρία. Γιὰ τὸ χατήρι κ' ἐνὸς μονάχα στίχου, πρέπει πολλές νὰ δεῖς πολιτείες, ἀνθρώπους καὶ πράγματα, πρέπει νὰ γνωρίσεις τὰ ζῶα, πρέπει νὰ νοιώσεις πῶς πετοῦν τὰ πουλιά καὶ τὶς χειρονομίες νὰ γνωρίζεις μὲ τὶς ὁποῖες ἀνοίγουν τὰ μικρὰ λουλούδια τὴν αὐγὴ...». Καὶ συνεχίζει περιγράφοντας τὶς ἀναμνήσεις πὺ πρέπει νὰ ἔχει ὁ ποιητής, γιὰ νὰ καταλήξει στὸ τέλος: «Καὶ οὔτε φτάνει, νάχει κανεὶς ἀναμνήσεις. Πρέπει νὰ μπορεῖς νὰ τὶς ἀησιοποιήσεις, δταν εἶναι πολλές, καὶ πρέπει νάχεις τὴ μεγάλη ὑπομονὴ νὰ τὶς περιμένεις νὰ ξαναγυρίσουν. Γιατὶ οὕτως καὶ οἱ ἀναμνήσεις εἶναι. Τότε μόνο, δταν γίνουν αἷμα μέσα μας, βλέμμα καὶ χειρονομία, ἀνώνυμες καὶ πὺ νὰ μὴ ξεχωρίζουν ἀπὸ μᾶς τοὺς ἴδιους, τότε μόνο μπορεῖ νὰ συμβεῖ, σὲ μιὰ πολὺ σπάνια ὥρα, νὰ ἀναστηθεῖ ἀνάμεσα τοὺς καὶ νὰ προβάλλει ἡ πρώτη λέξη ἐνὸς στίχου».

Γιὰ τὸ Ρίλκε λοιπὸν οἱ στίχοι δὲν εἶναι ἀπλῶς ἐντυπώσεις. Τὸν ὀνόμασαν ἐμπρεσσιονιστὴ. Ἀντίθετα ὅμως ἀπὸ τὸν ἐμπρεσσιονισμό, μὲ τὸν ὁποῖο οἱ ἐντυπώσεις εἶναι τὸ πᾶν, ἡ τέχνη δηλαδὴ δὲν εἶναι παρὰ ἕνας ἀντικατοπτρισμὸς τῶν φαινομένων μέσα μας, ὁ Ρίλκε, ὅσο ὠριμάζει, τόσο περισσότερο προσπαθεῖ μὲ τοὺς στίχους του νὰ ἀξιολογήσει τὰ φαινόμενα καὶ τὶς ἐντυπώσεις του, νὰ συλλάβει τὴ βαθύτερη, τὴ σταθερὴ οὐσία τῶν φαινομένων καὶ νὰ ἀποκαλύψει τοὺς νόμους πὺ τὰ διέπουν, δημιουργώντας σύμβολα γιὰ ὅ,τι θέλει νὰ ἐκφράσει.

Εἶναι σκοτεινός, δυσνόητος ποιητὴς ὁ Ρίλκε;

Ναί, ἂν δὲν ἔχεις μυθεῖ στὴν Τέχνη του συστηματικά. Ἄν θελήσεις νὰ τὸν πρωτογνωρίσεις ἀπὸ τὰ τελευταῖα του ἔργα, στὰ ὁποῖα ἔφτασε ὕστερα ἀπὸ ἕνα ἐσωτερικὸ ἀγῶνα μιᾶς ὀλάκαιρης ζωῆς. Ἄν δὲ γνωρίζεις τὰ σύμβολα τῆς ποίησής του καὶ τὴν κοσμοθεωρία του, ἂν θελήσεις νὰ φτάσεις στὴ στέγη τοῦ Ναοῦ χωρὶς νὰ γνωρίζεις τὰ βάθρα του. Ὑπάρχουν βέβαια μέρη μέσα στὰ τελευταῖα ἔργα τοῦ Ρίλκε, ὅπου ἡ σκέψη ἐγγίζει καὶ ἐρευνᾷ τὸ βαθὺ ὑποσυνείδητο τοῦ ἀνθρώπου, αἰσθητοποιεῖ τὸ πρόβλημα τοῦ θανάτου καὶ τῆς αἰωνιότητος καὶ πετᾷ μὲ τὴ διαίσθηση καὶ τὴν εἰκόνα, μὲ τὸ σύμβολο, πρὸς τὸ Ἄγνωστο, πρὸς τὸ Θεό — μέρη, ὅπου δύσκολα παρακολουθοῦμε τὸν ποιητὴ, χωρὶς ὁδηγὸ καὶ ἐρμηνευτὴ.

«Ὅμως — καθὼς λέει ὁ Paul Zech, πὺ εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς βιογράφους καὶ κριτικούς τοῦ Ρίλκε —, ποῖος φταίει, ἂν ὑπάρχουν κάτω ἀπὸ τὰ νερά πὺ βλέπουμε, ὑ-

πόγεια βαθειὰ νερά, καὶ πάνω ἀπὸ τὰ βουνὰ πὺ βλέπουμε, ψηλὰ ὄρη πὺ δὲν τὰ βλέπουμε;»

Ὅσο ὅμως ἡ σκέψη καὶ ἡ ψυχὴ μας γυμνάζεται μέσα στὸ μαγικὸ κλίμα τῆς Τέχνης του, τόσο καὶ νέα ἀνακαλύπτουμε βάθη καὶ ψηλότερες ἀγναντεύουμε κορφές, χαμένες πρὶν μὲς στὰ σύννεφα. (Ἀντίθετα, σὲ πολλοὺς μοντέρνους σουρεαλιστές, ψάχνοντας μέσα στοὺς γρίφους τοὺς, ἀρχίζεις νὰ καταλαβαίνεις κάτι καὶ τότε-τότε βλέπεις, πῶς αὐτὰ πὺ κρυβόνανε κάτω ἀπὸ τὰ θολὰ νερά τῆς τέχνης τοὺς, δὲν ἦταν παρὰ λίγα φύκια πὺ σκέπαζαν τὸ ρηχὸ βυθό, καὶ ἀντὶς γιὰ ψηλὰ βουνὰ, ἡ δὲ μίχλη τοὺς δὲν ἔκρυβε παρὰ ἕναν τοῖχο. Καὶ τίποτ' ἄλλο).

* * *

Γιὰ τὸ Ρίλκε ὅλα εἶναι σύμβολα σ'αὐτὸν τὸν κόσμο. Καὶ τὰ πράγματα, τὰ πιὸ ταπεινὰ πράγματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς, — ἕνα τενεκεδένιο στρογγυλὸ κουτί, ἂς ποῦμε (μιλᾷ γιὰ ἕνα τέτιο κουτί μέσα στὰ «Σημειώματα τοῦ Μάλτε») — καὶ οἱ γυναικεῖες του μορφές σύμβολα εἶναι καὶ μὲ σύμβολα μᾶς δίνει τὶς σκέψεις του γιὰ τὰ μεγάλα προβλήματα, γιὰ τὸ Θάνατο, τὸν Πόνο, τὴν Ἀγάπη, τὸ Θεό. Καὶ ὅλες τῆς ζωῆς τὶς ἀντιφάσεις καὶ τὰ παράλογα θέλει νὰ τὰ συμφιλιώσει καὶ σ' ἕνα μοναδικὸ νὰ τὰ ἀναγάγῃ σύμβολο — ἕνα σύμβολο πὺ νὰ ἐκφράζει τὸ Πᾶν. Μόνον ὁποῖος μπορεῖ νὰ τὸ ἐπιτύχει αὐτό, μόνον αὐτὸς θὰ γίνῃ ἀξίος νὰ δεχτεῖ τὸ Θεὸ ὡς ξένο του. Μόνον αὐτός, διώχνοντας ἀπὸ τὸ Παλάτι τῆς Ζωῆς, ὅπως ὁ Χριστὸς στὸ Ναό, τοὺς ἀγοραίους, τοὺς θορυβοῦντας, καὶ ἀφοῦ στολιστεῖ μὲ τὸ δικό του τρόπο, θὰ δεχτεῖ τὰ γαλήνια βράδια τὸ Θεό, γιὰ δεῦτερο τῆς μοναξιάς του. Καὶ τότε, κάθε κύκλος πὺ θὰ τὸν ἀπομονώσει, συντροφιά μὲ τὸ Θεό, ἀπὸ τὸ τυχαῖο, θὰ φέρῃ τὸ Θεὸ ἔξω ἀπὸ τὸ στενὸ κύκλο τοῦ Χρόνου, θὰ τὸν περάσει μέσα στὸν Κύκλο τῆς Αἰωνιότητος.

Μεταφράζω ἀπὸ τὸ «Βιβλίον τῶν Ὠρῶν»: ¹

«Wer seines Lebens viele Widersinne
versöhnt...»

Ὅποιος συμφιλιώνει τῆς ζωῆς τοὺς τόσους
παραλογισμούς
καὶ μ' εὐγνωμοσύνη μέσα σ' ἕνα μόνον
σύμβολο τοὺς κλείνει,
μόνον αὐτὸς διώχνει μὲς ἀπ' τὸ Παλάτι
ὅσους θορυβοῦν,
γιορτινὰ στολίζεται μὲ δικό του τρόπο
κ' εἶσαι ἐσὺ ὁ ξένος, πὺ φιλοξενεῖ
τὰ γαλήνια βράδια.

Εἶσαι ἐσὺ ὁ Δεύτερος μὲς στὴ μοναξιά του

1. Ὅλες οἱ μεταφράσεις στίχων στὴ μελέτη αὐτὴ ἐγίναν ἀπὸ τὸν κ. Δημήτρη Οἰκονομίδη.

καί τῶν μονολόγων του τὸ γαλήνιο κέντρο.
Καὶ καθέννας γύρος, πού χαράζει γύρω σου,
τοῦ ἀφαιρεῖ τὸν Κύκλο ποῦγραψεν ὁ Χρόνος.

Ὅπως, εἶπα ὅσο προχωρεῖ στὸ ἔργο του ὁ Ρίλκε τόσο τὰ νοήματα γίνονται βαθύτερα καὶ τὰ σύμβολα πιὸ ἀπρόσιτα στὸν ἀναγνώστη, πού δὲν ἔχει ζήσει στὸ κλίμα τῆς Τέχνης του. Στὰ δυὸ τελευταῖα κορυφαῖα ἔργα του, στὰ «Σονέτα τοῦ Ὁρφέα» καὶ στὶς «Ἐλεγείες τοῦ Duino», δύσκολα θὰ μπορέσει νὰ προχωρήσει καὶ ὁ μνημένος ἀκόμα ἀναγνώστης χωρὶς ὁδηγό. Ἀλλά — ὅπως ὁμολογοῦν διαπρέπει γερμανοὶ καὶ ξένοι κριτικοὶ — καὶ αὐτὰ μόνο τὰ καθαρῶς συμβολιστικά ἔργα, ἂν εἶχε γράψει ὁ Ρίλκε, θὰ ἔπρεπε νὰ τὸν συγκαταλέξουμε ἀνάμεσα στοὺς πιὸ μεγάλους λυρικοὺς ὄλων τῶν ἐποχῶν.

Οἱ «Ἐλεγείες τοῦ Duino» εἶναι ἡ πιὸ ἔντονη διαμαρτυρία τοῦ ποιητῆ ἐναντίον τοῦ ματεριαλιστικοῦ πνεύμα τῆς ἐποχῆς μας. «Μέσα ἀπὸ τὴ Νύχτα στὸ φῶς», θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὶς ἐπιγράψει. Γιατὶ ὁ ποιητῆς κατανόησε τὸ ρῆγμα πού χωρίζει σὲ δυὸ τὴ σημερινή μας ζωὴ: σὲ σκέψη καὶ σὲ πραγματικότητα. Καὶ μὲ τὴν ἱερὴ ἀποστολὴ τῆς Τέχνης του, θέλησε νὰ γεφυρώσει τὸ χάσμα. Κανεὶς, μὴδὲ καὶ τοῦ Γκαίτε ἐξαιρουμένου, δὲ μπῆκε βαθύτερα στὸ μυστικό, ὅτι ὁ Λόγος μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Συμβόλου, ὡς ἐξωτερικέωση τῆς ὑποκειμενικότητας καὶ τοῦ γύρω μας κόσμου, εἶναι τὸ ἐνεργοπαθητικὸ μέντιουμ. Ἡ Μεταφυσικὴ μὲ τὸ Σύμβολο γίνεται στὸ ἔργο τοῦ Ρίλκε βασικὸ φαινόμενο τῆς ζωῆς.

Ὅσο ὅμως βαθύτερα γίνονται τὰ νοήματα καὶ πιὸ σκοτεινὰ τὰ σύμβολα, τόσο ὁ Ρίλκε ἀπλουστεύει τὴν ποιητικὴ του γλῶσσα. Γιατὶ ὁ ποιητῆς, ἀντίθετα ἀπὸ πολλοὺς σύγχρονους, προσέχει καὶ λατρεύει τὴ μορφή στὸ ἔργο τῆς Τέχνης. Ἡ πρόοδος στὴν τεχνικὴ του δὲ γίνεται τόσο ἐξωτερικά, ὅσο μὲ ἐσωτερικὴ τελειοποίηση. Μόνο ἡ γλῶσσα ἀποκρυσταλλώνεται καὶ γίνεται ἓνα πολῦτιμο, θαυμάσιο ὄργανο, πού μᾶς ἀποκαλύπτει, μὲ τὶς πιὸ ἀπλὲς λέξεις, τὶς βαθύτερες σκέψεις τοῦ ποιητῆ.

Καὶ κάτι ἀκόμη πιὸ ἐκπληκτικό. Στὸ στίχο τοῦ Ρίλκε παίζει ἓνα παράδοξο ρόλο ἡ ὁμοιοκαταληξία — ἡ ρίμα, ἡ καταφρονεμένη αὐτὴ ἀπὸ τὴ νεώτερη ποίηση μουσικὴ τοῦ στίχου. Στὸ Ρίλκε ὅμως ἡ ρίμα δὲν εἶναι παιχνίδι τεχνικῆς, ἀλλὰ τὸ θεμέλιο ὀλόκληρου τοῦ ποιήματος. Οἱ ρίμες του εἶναι οἱ στῦλοι πάνω στοὺς ὁποίους στηρίζεται ὀλάκαιρη ἡ στροφή. Δὲν εἶναι στολίδι ἀλλὰ σκοπιμότητα. Δὲ φθείρει τὸ νόημα, ἀλλὰ τὸ συνδέει. Δὲν εἶναι διαλεγμένη στὴν τύχη, ἀλλὰ νόμος αὐτὴ καθεαυτὴν. Καὶ ὄχι μόνο βάθρο τοῦ ποιήματος

εἶναι ἡ ρίμα, ἀλλὰ — ὅπως λέει ὁ Zech —, εἶναι τὸ πρῶτο βιολὶ μέσα στὴν ὀρχήστρα τῶν ἤχων, πού διευθύνει τὸ ρυθμὸ καὶ ἐνώνει τοὺς τόνους μεταξύ τους. Γιατὶ ἡ ρίμα στὸ Ρίλκε εἶναι πολλαπλῆ: ρίμες τελικῆς, ρίμες ἐσωτερικῆς κάθε εἴδους, ἀφθονες συνηχήσεις, ἀκόμα καὶ ρίμες γιὰ τὸ μάτι. Ὅλος ὅμως αὐτὸς ὁ πλοῦτος βασίζεται ἐπάνω σὲ μιὰ βασικὴ ἐνότητα ἤχων, πού συνδέει ὀλάκαιρη τὴ στροφή.

Λυποῦμαι γιατί μοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀποδώσω ἑλληνικά τὸ θαυμάσιο αὐτὸ ἡχητικὸ κατόρθωμα τῆς τεχνικῆς του. Παίρνω γιὰ παράδειγμα στὴν τύχη δυὸ χαρακτηριστικὸς στίχους ἀπὸ τὸ «Βιβλίο τῶν Ὁρῶν». Προσέξατε μέσα στοὺς δυὸ στίχους πόσες συνηχήσεις τῶν ha, du καὶ un! (Μιλᾷει ὁ μοναχὸς στὸ Θεὸ καὶ λέει:

«Ἄσε τὸ χέρι σου νὰ ξεκουραστεῖ στὴν πλαγιὰ
[τοῦρανοῦ
καὶ ὑπόμενε σιωπηλά, κάθε τι σκοτεινὸ πού
[σοῦ κάνουμε»)

«Lass deine Hand am Hang der Himmel ruhn
und dulde stumm, was wir dir dunkel tun»,

* * *

Ἡ ἀγάπη τῆς μορφῆς καὶ τῆς μουσικῆς τοῦ στίχου χαρακτηρίζει ὄλους τοὺς ποιητῆς τοῦ Συμβολισμοῦ. Ἔτσι καὶ στὸ Ρίλκε. Ἡ ποίησή του εἶναι σχεδὸν πάντα μιὰ ποίηση μουσικὴ.

Στὴν ψυχὴ τοῦ Ρίλκε τὸ Μυστικὸπαθος, τὸ ἀφηρημένο, πάλευε πάντα μὲ τὸ Αἰσθητικὸ γιὰ τὴν κυριαρχία. Ὁ μυστικισμὸς ὅμως εἶναι τὸ κλίμα του. Ἐνας βαθὺς μυστικιστῆς εἶναι ὁ Ρίλκε. Στὰ κύρια ἔργα του, ὅπως στὸ «Βιβλίο τῶν Ὁρῶν», στὰ «Σημειώματα τοῦ Μάλτε Λάουριτς Μπρίγκε», στὰ «Σονέτα τοῦ Ὁρφέα» καὶ στὶς «Ἐλεγείες τοῦ Duino», δὲν εἶναι μόνο αὐτὸ πού μᾶς λέει, δὲν εἶναι οἱ εἰκόνες του, δὲν εἶναι τὸ αἰσθητικὸ μέρος, οὔτε μόνο ὅτι πιάνουμε μὲ τὸ νοῦ, ἐκεῖνο πού μᾶς κάνει μῦστες, ἀλλὰ κυρίως ἐκεῖνο πού μᾶς ὑποβάλλει μὲ τὴ μουσικὴ καὶ τὰ σύμβολά του.

Ναί, ἡ μαγεία τῆς τέχνης τοῦ Ρίλκε εἶναι ἡ ὑποβολή. Εἶναι τὸ ἀνείπωτο κάτι πού τὸ νοιώθουμε νὰ μᾶς ἐγγίζει μὲ τὶς φτεροῦγες του, εἶναι τὸ σκοτεινὸ φῶς πού διακρίνουμε μέσα στὶς εἰκόνες του σὰ νὰ νοιξε ξαφνικά μπρὸς στὰ μάτια μας μιὰ πύλη πρὸς τὸ ἀγνωστο, στὸ βάθος τῶν αἰώνων, στὸ βάθος τῶν οὐρανῶν. Εἶναι σὰ νὰ μᾶς μιᾶ σὲ μιὰ στιγμὴ ἀπόλυτης σιγῆς ὁ «κάποιος» πού δὲν εἶναι ἐκ τοῦ κόσμου τούτου.

Γι' αὐτὸ εἶναι ἄχαρο τὸ ἔργο τοῦ κριτικοῦ, πού πρέπει ὑποχρεωτικά νὰ ἀναλύσει αὐτὸ τὸ κάτι, τὸ ἀνείπωτο, πού τοῦ ὑποβάλλει ἓνα ποίημα, χωρὶς νὰ χεῖ τὴ

δυνατότητα, ἀφοῦ πρῶτα ὑποδείξει, νὰ δώσει τὸ πρωτότυπο στὴ γλῶσσα τοῦ ποιητῆ καὶ νὰ τὸ ἀφήσει νὰ μιλήσει στὴν ψυχὴ τοῦ ἀναγνώστη, μὲ τὴ μουσικὴ του, μὲ τὸ ρυθμὸ του, μὲ τὶς ρίμες του.

Τὰ κύρια θέματα, στὰ ὁποῖα ξαναγυρνᾷ ἡ σκέψη καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ποιητῆ ἀπὸ τὰ πρῶτα ὡς τὰ τελευταῖα τοῦ ἔργου σὲ «κύκλους ποὺ πάντα πλαταίνουν, εἶναι θέματα ποὺ ταιριάζουν στὴ μυστικιστικὴ ἰδιοσυγκρασίᾳ του καὶ ἐπιτρέπουν τὴ δημιουργία συμβόλων, ὁλοένα βαθύτερων καὶ πρὸ περιεκτικῶν.

Τὰ θέματα-σύμβολα αὐτὰ εἶναι: τὰ Πράγματα, ἡ Ἀγάπη—ἡ καλύτερα οἱ Γυναῖκες ποὺ ἀγαποῦν—ἡ Μοναξιά, ἡ Φτώχεια, ὁ Πόνος, ὁ Θάνατος, ὁ Θεός. Καὶ στὰ δυὸ τελευταῖα τοῦ ἔργου, ὁ Ὁρφέος καὶ ὁ Ἄγγελος.

Στὴ μελέτῃ αὕτῃ θὰ περιορισθῶ στὴν ἀνάλυση δυὸ ἔργων τοῦ Ρίλκε, ποὺ εἶναι καὶ τὰ πρὸ γνωστά, γιὰτὶ ὁ συμβολισμὸς τους εἶναι εὐκολώτερο νὰ ἐρμηνευτεῖ: στὰ «Σημειώματα τοῦ Μάλτε Λάουριτς Μπρίγκε», καὶ στὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν».

* * *

«ΤΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

ΤΟΥ ΜΑΛΤΕ ΛΑΟΥΡΙΤΣ ΜΠΡΙΓΚΕ»

Ὁ Συμβολισμὸς στὴ νεώτερη Τέχνη γεννήθηκε σὰ μιὰ πνευματικὴ ἀντίδραση ἐναντία στὴ βαναυσότητα τῆς ἐποχῆς ποὺ ζοῦμε, μιὰ ἀποστροφή τοῦ πνεύματος ἀπὸ τὴν πεζότητα τοῦ βιομηχανικοῦ πολιτισμοῦ μας καὶ βύθισμα στὸν ἐσωτερικὸ μας κόσμο, ὥστε νὰ ξαναβροῦμε τὸν ἑαυτὸ μας καὶ τὴ βαθύτερη ἔννοια τῆς ζωῆς καὶ νὰ τὰ ἐκφράσουμε μὲ σύμβολα.

Ὁ Ράϊνερ Μαρία Ρίλκε γεννήθηκε στὶς 4 Δεκεμβρίου 1875 στὴν Πράγα, ἀπὸ γερμανοὺς γονεῖς, καὶ πέθανε στὶς 29 Δεκεμβρίου 1926 στὸ Val-Mont-sur-Territet τῆς Ἑλβετίας.

Ὅταν ὁ Ρίλκε γνώρισε τὸν ἑαυτὸ του, ὁ μακάριος 19ος αἰώνας ἔληγε. Μακάριος, γιὰτὶ τόσο πολὺ πίστεψε στὸν ἑαυτὸ του, στὶς καταχτήσεις τῆς ἐπιστήμης καὶ στὴ δύναμή του νὰ λύσει ὅλα τὰ προβλήματα μὲ τὸ νοῦ. Ἴδου πῶς περιγράφει ὁ ἴδιος τὴν ἀλλαγὴ τοῦ αἰῶνα, στὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν».

«Ich lebe grad, da das Jahrhundert geht...»

Τώρα ἀκριβῶς πὺν ζῶ, φεύγει ὁ αἰώνας.
Τὸν ἄνεμο νοιώθεις ἐνὸς μεγάλου φύλλου,
πὺν τῶγραψε ὁ Θεός κ' ἐγὼ κ' ἐσὺ καὶ κάπου
ψηλά τὸ ξεφυλλίζουν ξένα χέρια.

Μιᾶς νέας Σελίδας νοιώθεις τὴ λάμψη,
πὺν μὲς σ' αὐτὴν ὅλα μπορεῖ νὰ γίνουν.

Οἱ γαλήνιες δοκιμάζουν Δυνάμεις τὸ πλάτος τους
καὶ σκοτεινὰ προσβλέπουν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη.

Μὲ τὸν καινούριο ὁμῶς αἰῶνα φανερόντονται τὰ πρῶτα δείγματα τῆς ἀπιστίας. Μὲ ὅλες τὶς καταχτήσεις τῆς ἐπιστήμης, ἡ ἐποχὴ ἐκείνη εἶχε πιά χάσει τὴν πίστη στὸν ἑαυτὸ της. Ὁ ὕλισμὸς, ἡ νοησιαρχία καὶ ἡ φυσιοκρατία—οἱ φιλοσοφικὲς ἀρχὲς ποὺ χάρισαν τόση μάταιη ἐμπιστοσύνη στὸν ἄνθρωπο τοῦ 19ου αἰῶνα γιὰ τὴν ἰκανότητα τοῦ μυαλοῦ του νὰ λύσει τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς—παύουν νὰ ἰκανοποιοῦν τὸν ἄνθρωπο ποὺ σκέφτεται. Ἡ Τέχνη, ὁπως συνήθως συμβαίνει, ἔχει καὶ ἐδῶ προπορευτεῖ τῆς ζωῆς. Μέσα στὴ δῆθεν μακαριότητα τῆς ἐποχῆς, ἡ Τέχνη καὶ ἡ Φιλοσοφία μὲ τὶς ἡγετικὲς μορφές τους ἀρχίζουν νὰ σπάζουν τὴν ὑπάρχουσα τάξη πραγμάτων. Ὁ ζωγράφος καὶ ὁ ποιητῆς, εἰσχωρώντας βαθειὰ μέσα στὸν ἑαυτὸ τους συναντοῦν ἕνα ξέφρενο χάος κ' ἔναν κόσμο ποὺ σειέται συθέμελα. Ὁ ἐμπρεσιονισμὸς στὴ ζωγραφικὴ δείχνει τὴ διάλυση αὕτῃ τοῦ ἑαυτοῦ μας, ὁ ζωγράφος παύει νὰ πιστεύει σ' ὅ,τι βλέπουν τὰ μάτια του ὡς τελειωμένο, ψάχνει μέσα στὴν ψυχὴ του νὰ δεῖ τὴν ἐντύπωση ἀπὸ αὐτὸ ποὺ βλέπει καὶ σέρνει ἔξω στὸ φῶς σκόρπια κομμάτια ἀπὸ σχῆμα καὶ χρώματα. Στὴ γλυπτικὴ, τὰ διάφορα μέλη τοῦ σώματος παίρνουν μιὰ δική τους, ξέχωρη ἀπὸ τὸ σύνολο σχέση. Στὴν ποίηση φανερόντονται κιόλας τὰ πρῶτα δείγματα τῆς ἀπελπισίας αὕτης καὶ κορυφώνονται στὴν ἐποχὴ τοῦ μεσοπόλεμου. Καὶ ἡ φιλοσοφία τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνα μας δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἀντίδραση κατὰ τοῦ ὕλισμοῦ καὶ μιὰ ἐπανασύνδεση μὲ τὰ ἰδεοκρατικὰ συστήματα τῶν ἀρχῶν τοῦ περασμένου αἰῶνα.

Μέσα στὸ ψυχικὸ αὐτὸ χάος μιᾶς ἐποχῆς, ποὺ ἔπαψε νὰ πιστεύει στὸν ἑαυτὸ της, μιᾶς ἐποχῆς ποὺ εἶναι ἔτοιμη νὰ πέσει σὰν ὄριμος καρπὸς καὶ ποὺ κρύβει τὸ σπέρμα δυὸ τρομερῶν παγκόσμιων πολέμων, μέσα στὴν ψυχικὴ αὕτῃ ἀπελπισία οἱ ἄνθρωποι πηγαινοέρχονται βιαστικοί, εἶναι σύννεφα κ' ἔχουν τὴ μορφή ποὺ οἱ θύελλες τοὺς δίνουν—ὁπως λέει παραστατικὰ ἕνας γερμανὸς ποιητῆς τοῦ μεσοπόλεμου, ὁ Franz Jostl.

Ὁ Ρίλκε ὑποφέρει κάτω ἀπὸ τὶς ψυχικὲς ἐντάσεις τῆς ἐποχῆς αὕτης. Λέει: «Τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας δημιούργησε μεγάλες ἀποθήκες γιὰ νὰ ἀποθηκεύσει τὴ δύναμη, χωρὶς σχῆμα καὶ χωρὶς συνέπεια, μὲ τὴν πυρετώδη σπουδὴ ποὺ χειρίζεται τὰ πάντα. Ἡ ἐποχὴ μας δὲ γνωρίζει πιά ναούς». Προσπαθεῖ νὰ βρεῖ μέσα στὸν ἑαυτὸ του αὐτὸ ποὺ ἀποκαλεῖ «τὸ αἰώνια σταθερό». Γιατί:

«Ὅλα ὅσα βιάζονται
κάποτε θάνατο παρελθόν»

μόνο ό,τι μένει σταθερό
μᾶς κάνει μύστες».

Ἡ οὐσία τῆς ζωῆς γιὰ τὸ Ρίλκε δὲ βρίσκει μέσα στὴ σημερινὴ βιαστικὴ ἐποχὴ μας, ποὺ ἡ βιασύνη τῆς γρήγορα θὰ οβύσει ἡ οὐσία τῆς ζωῆς δὲν εἶναι μέσα στὴν ὥρα αὐτὴ τὴν ἀνηφορικὴ τῆς ἱστορίας, ὅπου ὁ ἄνθρωπος τόσο πολὺ βιάζεται νὰ φτάσει κάπου — ποῦ ἄραγε;

Ὁ ἀληθινὸς ἑαυτὸς του εἶναι σὰν ἓνα δέντρο ἀκίνητο μπροστὰ στὸ αἰώνιο φόντο τοῦ οὐρανοῦ. Εἶναι ἡ γαλήνη, ἡ παύση ἀνάμεσα σὲ δύο ἤχους, δύο τόνους, τὸν τόνο θάνατο καὶ τὸν τόνο ζωῆς. Ὁ ἤχος θάνατος, προφητεύει ὁ Ρίλκε πρὶν ἀπὸ τὸν πρῶτο παγκόσμιον πόλεμον, θέλει ν' ἀνέβει ψηλότερα, νὰ προσπεράσει τὸν ἤχο τῆς ζωῆς.

«MEIN LEBEN IST NICHT DIESE STEILE
STUNDE...»

Ἡ ζωὴ μου δὲν εἶναι ἡ ὥρα αὐτὴ τοῦ
[ἀνήφορου,
ποὺ μέσα τῆς τόσο πολὺ νὰ βιάζομαι μὲ
[βλέπεις.
Εἶμαι ἓνα δέντρο ὀλόρθο στὸ φόντο μου
[μπροστὰ,
καὶ ἀπ' τὰ πολλὰ μου στόματα εἶμαι ἓνα μόνο—
[ἐκείνο
ποὺ πιὸ νωρὶς θὰ σφραγιστεῖ καὶ ἀπ' ὅλα τὰλλα.
Εἶμαι ἡ γαλήνη ἀνάμεσα σὲ δύο ξένους τόνους,
ποὺ ὁ ἓνας τὸν ἄλλο δύσκολα μπορεῖ νὰ
[συνηθίσει:
τί ὁ τόνος θάνατος ψηλότερα ν' ἀνέβει θέλει.
Ὅμως μέσα στὴ σκοτεινὴν ἀνάπαυλα καὶ οἱ δύο
τρέμοντας συνταιριάζονται. Καὶ τὸ
τραγούδι ὡραῖο πάντα μένει...

Φαντάζει σὰν παράξενα ἀντιφατικὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἐποχὴ μας, ἡ ἐποχὴ αὐτὴ τῆς μηχανῆς καὶ τῶν ρομπότ, ὁ ἀντιποιητικὸς αὐτὸς αἰώνας τῆς ὀφελιμότητος, γέννησε τὸν κατ' ἐξοχὴν αὐτὸν ποιητὴ τῆς ἐσωτερικότητος, τὸν Ράινερ Μαρία Ρίλκε— ἓνα μεγάλο ποιητὴ, ἓνα βαθὺ στοχαστὴ καὶ ἓναν ἄνθρωπο, ποὺ τὸ ἔργο του στέκεται σταθερὸ καὶ ἀμετάβλητο μέσα στὴ ρευστότητα καὶ τὴ σχετικότητα τῶν χρόνων μας, σὰν κάτι τὸ «αἰώνια σταθερό». Σὰν τὸ πρᾶγμα ἐκεῖνο ποὺ ποτὲ δὲν ἀλλάζει, τὸ αἰώνια ἀκίνητο μέσα στὸ χρόνο, γιὰ τὸ ὁποῖο καὶ μόνο ἴσως νὰ ἔχει ξεκινήσει πρὶν ἀπὸ ἑκατομμύρια χρόνια ἡ ἀστρική ὥρα γιὰ νὰ φτάσει σὲ μᾶς — ὅπως λέει ὁ Ρίλκε γιὰ τὸν τυφλὸ ποὺ στέκεται ἀκίνητος στὴ γέφυρα τοῦ Carrousel στὸ Παρίσι.

PONT DU CARROUSEL

Ὁ τυφλὸς ποὺ προσμένει στὴ γέφυρα, γκρίζος
σὰν ὀρόσημο κάποιας ἀνόνητης χώρας,
ἴσως νὰ εἶναι τὸ Πρᾶγμα, ποὺ ποτὲ δὲν ἀλλάζει,
ποὺ γι' αὐτὸ ξεκινᾷ τῆς ἀστρικής ὥρας

τὸ φῶς ἀπὸ πέρα. Τὸ γαλήνιο κέντρο
μπορεῖ νὰ εἶναι τῶν ἀστρῶν αὐτὸς.

— Γιὰτὶ γύρω του ρέουν καὶ πλανιῶνται τὰ πάντα
καὶ κοιπάζουν καὶ σβύνουν.

Ὁ Δίκαιος εἶναι ὁ ἀκίνητος, μέσα
στὴ σύγχυση δρόμων πολλῶν ὁ στημένος.
Εἴσοδος εἶναι σκοτεινὴ πρὸς τὸν Ἄδη
σὲ μιὰν ἐπιπόλαιη γενεὰ τῶν ἀνθρώπων.

* * *

Τὰ «Σημειώματα τοῦ Μάλτε-
τε Λάουριτς Μπρίγκε» εἶναι
τὸ τραγικὸ ἔπος τῆς «ἐπιπόλαιης αὐτῆς
γενεᾶς τῶν ἀνθρώπων». Ἐνα ἔργο βαθειὰ
ἐξομολογητικὸ. Σ' αὐτὸ βρίσκουμε τὸ
κλειδί καὶ τὴν ἐρμηνεῖα τῶν συμβόλων τοῦ
Ρίλκε γύρω ἀπὸ τὰ πολλὰ κύρια θέματα,
στὰ ὁποῖα ἀφιέρωσε ὅλη τὴν ἐσωτερικὴ
του ζωὴ.

Τὰ «Σημειώματα τοῦ Μάλτε», τὸ σπου-
δαιότερο αὐτὸ πεζὸ ἔργο τοῦ Ρίλκε, δὲν
εἶναι οὔτε δοκίμιο, οὔτε βέβαια μυθιστό-
ρημα μὲ τὴ γνωστὴ τοῦ δρου ἔννοια. Εἶναι
ἔργο χωρὶς ἐξωτερικὴ πλοκή, χωρὶς μῦθο.
Ἐνα ἡμερολόγιο μιᾶς ὑπερευαίσθητης ψυ-
χῆς, ἓνα ἡμερολόγιο ὅμως χωρὶς χρονικά
ὄρια. Ἐσωτερικὰ βιώματα πάνω σὲ γεγο-
νότα ἐξωτερικῶς ἀσήμαντα ἢ πολὺ συνη-
θισμένα: μιὰ αἴθουσα ἀναμονῆς ἐνὸς λαϊ-
κοῦ νοσοκομείου καὶ ἓνας ἄρρωστος ποὺ
περιμένει, ἓνας τυφλὸς ἐφημεριδοπώλης,
παιδικὲς ἐντυπώσεις, παιδικὲς ἀγωνίες καὶ
φόβοι ποὺ ἐπηρεάζουν τὴ ζωὴ τοῦ ἥρωα
μέσα στὴ μοντέρνα μεγαλούπολη, τὸ Πα-
ρίσι. Ἀκόμα, βιώματα ἀπὸ σκέψεις καὶ
διαβάσματα βιβλίων, ἀπὸ ἔργα ποιητῶν—
Βερλαῖν— ἀπὸ τὴ μουσικὴ τοῦ Μπετόβεν,
παράξενες μορφὲς βασιλιάδων καὶ ἵππο-
τῶν καὶ λησμονημένους στιγμὲς ἀπὸ τὸ πε-
ριθώριο τῆς ἱστορίας. Ὅλα σύμβολα. Καὶ
ὅλα χρονικὰ ἀσύνδετα.

Ἄν θελήσεις νὰ διηγηθεῖς τὴν πλοκή
τοῦ βιβλίου, θὰ ἀπορήσεις μὲ τὸ ἐλάχιστο
τῶν ἐξωτερικῶν γεγονότων, ποὺ ἀποτε-
λοῦν τὸ περιεχόμενον τῶν 350 σελίδων τοῦ
βιβλίου. Μήπως ὅμως τὸ μυστικὸ τῆς Τέ-
χνης τοῦ Ρίλκε δὲν ἔγκειται στὸ ὅτι κα-
τῶρθωσε νὰ ἀναγάγει σὲ παγκόσμια σύμ-
βολα καὶ τὰ πιὸ φαινομενικὰ ἀσήμαντα
γεγονότα τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ἐκεῖνα
ποὺ βρίσκονται στὸ ἥρεμο περιθώριο τῆς
ζωῆς; Καὶ ὅταν ἀκόμα περιγράφει ὁ Μάλ-
τε—ὅπως στὴ σκηνὴ τῆς αἴθουσας ἀναμο-
νῆς στὸ Λαϊκὸ Νοσοκομεῖο τοῦ Παρισιῶ
—ἡ περιγραφή του εἶναι ἓνα σύμβολο καὶ
μιὰ χειρονομία. Καὶ ὅμως, τὰ ζοῦμε ὅλα
αὐτὰ τὰ σύμβολα, ὅλα αὐτὰ τὰ ἐσωτερι-
κὰ βιώματα τοῦ Μάλτε, τὰ ζοῦμε σωματι-
κὰ, σὰν πόνον, σὰν πληγὴ πάνω στὸ πρό-
σωπό μας. Μαζὶ του ξαναπερνοῦμε ὅλα
τὰ στάδια τῆς παιδικῆς ἐξέλιξης, ὡς τὴ
στιγμὴ ποὺ ἀνακαλύπτουμε πῶς «δὲν ὠ-

φελεί σε τίποτα το να ανδρωθείς», πώς μέσα μας το παιδί εξακολουθεί να ζει με τις ίδιες πρώτες εντυπώσεις της ζωής και τους ίδιους πρώτους φόβους. Ξαναντικρύζουμε τη ζωή, τη σύγχρονη ζωή της αμαρτωλής πολιτείας, με τα μάτια του παιδιού και ρωτούμε: «Γιατί, Θεέ μου, δλη αυτή η αγωνία; Πώς το επέτρεψες αυτό;»

Αυτό είναι το μεγάλο ερώτημα του Μάλτε Λάουριτς Μπρίγκε, του ποιητή με την ψυχή του παιδιού, όταν βγαίνει στους δρόμους της μεγάλης πολιτείας, τους δρόμους που πυορροούν. Γιατί εκεί σκοντάφτει σε κάθε βήμα πάνω στην εξασθλίωση και τη δυστυχία. Έκει για πρώτη φορά παίρνει συνείδηση του πόνου, αντικρύζει τον ανώνυμο θλιβερό θάνατο, τη μεγάλη φτώχεια, τον τυφλό. «Όχι τη μεγάλη τραγωδία, μα την τραγωδία των ανώνυμων, των φτωχών, των παραπεταγμένων — «σκουπίδια, τσόφλια ανθρώπων, που τους ξέρασε ή μοίρα», όπως τους αποκαλεί.

Μια απέραντη απελπισία απλώνεται στην ψυχή του Μάλτε στο αντίκρουσμα της μοίρας των άβουλων αυτών ταπεινών, που έχουν τη δύναμη να επαναστατήσουν. Φλέγεται από συμπόνια, είναι όμως ανίκανος να του βοηθήσει. Γιατί ο άριστοκράτης αυτός τη καταγωγή, είναι ένας ξένος. Και οι φτωχοί, αυτοί θάθελε να βοηθήσει δεν τον θέλουν καν για δικό τους. Ο Μάλτε όμως ζει τα σκοτάδια του τυφλού εφημεριδοπώλη, πονάει τον πόνο του άρρώστου, πεθαίνει τον ανώνυμο θάνατο του παραπεταγμένου, κουτσαίνει με το παράξενο τικ του ανθρώπου που του έχει σπάσει τα νεύρα ή μοντέρνα ζωή, ζει τη μεγάλη μοναξιά του ένδς μέσα στο ξένο πλήθος, προσπαθεί να βρει το θλιβερό νόημα της σύγχρονης ζωής και να το αναγάγει ως το αιώσιο και αναλλοίωτο νόημα της ζωής γενικά, της ζωής που είναι απόλυτα συνδεμένη με το θάνατο και την αιωνιότητα.

Στο έργο αυτό ο θάνατος και το άγνωστα, το υπερπέραν, δεν είναι απλώς ιδέες-σύμβολα, αλλά ζωντανές πραγματικότητες. Έχουν τις ρίζες τους μέσα στη ζωή και η ζωή είναι ο καρπός τους. Οι

πεθαμένοι περπατάν ανάμεσα στους ζωντανούς — όπως η νεκρή εκείνη Χριστίνα Μπράε, που φανερώνεται την ώρα του φαγητού μέσα στη σάλα, στο Urnekloster όπου ζούσε ο παπούς του Μάλτε. Και το άγνωστο δεν είναι μια μεταφυσική ιδέα-σύμβολο, αλλά προβάλλει σά ζωντανή παρουσία μέσα από το βαθύ πόνο, μέσα από την αγωνία του σύγχρονου ανθρώπου: του Μάλτε, του ανθρώπου που σηκώνει στον

ώμο του σά σταυρό την αγωνία όλου του σύγχρονου κόσμου και που ματώνει με κάθε βήμα μέσα στη σύγχρονη τραγική, Βαβέλ.

Τα θέματα-σύμβολα Θάνατος, Θεός και Μοναξιά, θά τα αναλύσω μιλώντας για το «Βιβλίο των Ώρων». Δυο άλλα αγαπημένα θέματα του Ρίλκε, που συναντούμε στα «Σημειώματα του Μάλτε» είναι τα πράγματα και οι έρωτες.

Στο θέμα «Τα πράγματα» ο Ρίλκε θυμίζει το μεγάλο δανό συγγραφέα Jacobsen ένα δάσκαλό του, όπως τον αποκαλεί ο ίδιος, και του οποίου το λεπτότατο μυθιστόρημα «Niels Lyhne» το αναφέρει πάντα με θαυμασμό.

Ο Ρίλκε όμως είναι ο ποιητής που μπήκε μέσα στην έννοια και την ψυχή των πραγμάτων όσο κανείς πριν απ' αυτόν. Στο έργο του τα πράγματα που

περιβάλλουν τους ανθρώπους δίνουν τον τόνο και την ψυχική κατάσταση των κατόχων τους. Είναι ποτισμένα με τις δρες που έφυγαν, με τη ζωή των ανθρώπων που έφυγαν και με τις συνήθειές τους, όπως π.χ. οι ταντέλες της μικρής πεθαμένης Ingeborg. (Αν θυμηθούμε εδώ και του δικού μας Πορφύρα το ωραίο εκείνο «Lacrimae Rerum»). Τα πράγματα είναι τα μόνα που δεν εξελίσσονται, αλλά απλώς υπάρχουν, και γι' αυτό κρατάν το βίωμά μας μέσα τους. Έχουν γαλήνη, γλυκύτητα και αγάπη, είναι οι πιστοί και καλοί μας υπηρέτες.

Γι' αυτό και στο «Βιβλίο των Ώρων» μιλώντας για τα πράγματα, λέει πώς μέσα τους βρίσκει το Θεό να λιάζεται σά σπόρος στα μικρά και να μάς δίνεται μεγάλος στα μεγάλα. (Τα πράγματα έχουν μια δική τους Ιεραρχία: αρχίζει από την πέ-

ΡΑΪΝΕΡ ΜΑΡΙΑ ΡΙΛΚΕ

τρα, προχωρεί στα φυτά και τα ζώα και φτάνει ως το πράγμα - Τέχνη). Είναι θαυμαστό, λέει, το παιχνίδι των δυνάμεων της φύσης, που διαπερνούν τα πράγματα και τα έμψυχώνουν, όπως στην περίπτωση του δέντρου, όπου οι Δυνάμεις περνούν από τις ρίζες στους χυμούς και φτάνουν ως τις κορυφές σε μιάν ανάσταση από φυλάματα.

«Ich finde dich in allen diesen Dingen»

Μες σ' όλα αυτά τα πράγματα, έσένα πάντα βρίσκω, στα πράγματα που είμαι καλός κ' είμαι σαν αδερφός τους. Ως σπόρος πάντα λιάζεσαι στα πιο μικρά και μέγας στα πιο μεγάλα [δίνεσαι].

Αυτό είναι το θαυμάσιο παιχνίδι των Δυνάμεων, πώς μέσα από τα πράγματα περνούν αδερφωμένες, στις ρίζες μεγαλώνοντας και στους χυμούς να χάνονται και πάνω στις ψηλές κορυφές να φτάνουν ως ανάσταση.

* * *

Το άλλο μεγάλο θέμα-σύμβολο των «Σημειωμάτων του Μάλτε» είναι οι «έρωτεμένες» — οι γυναίκες που αγαπούν. Η γυναίκα στο έργο του Ρίλκε στέκεται ψηλότερα από τον άντρα. Εκτιμάει σ' αυτήν την έσωτερικότητά της, τη γαλήνη της, τη στάση της του έσωτερικού στοχασμού. Αυτή συντηρεί την ψυχή μας στον αιώνα αυτόν της έξωτερικότητας, των μεγάλων τεχνικών προόδων και της βιασύνης, που είναι έργα των αντρών. Γιατί μόνο ο άντρας, με την έξωτερικότητα που τον χαρακτηρίζει, μπόρεσε κ' έγινε σκλάβος της μηχανής. (Η γυναίκα που θέλει να μιμηθεί τον άντρα αφήνει το Ρίλκε αδιάφορο ή τον πληροί με θλίψη).

Στη γυναίκα μπορούμε να βρούμε την αληθινή έννοια της αγάπης. Και αγάπη είναι κάτι που δίνεται — όχι αυτό που δέχεται. Η μοίρα της γυναίκας είναι ν' αγαπά, να προσφέρεται στην αγάπη απεριόριστα και ή φοβερή τραγωδία της είναι, ότι της ζητούν πάντα να περιορίσει αυτή την προσφορά. Οι γυναίκες στο έργο του Ρίλκε δεν είναι ποτέ οι «αγαπημένες», αλλά οι «έρωτεμένες», αυτές που έδωσαν όλα για τον έρωτά τους, αυτές που έπαιξαν και τους δύο ρόλους στο διάλογο της αγάπης. Ο άντρας με την αμέλειά του δεν κάνει άλλο παρά να επαναλαμβάνει από αυτές το ρόλο του στο θέμα της αγάπης και μάλιστα χωρίς κατανόηση.

Αυτή τη μορφή - σύμβολο της «μεγάλης έρωτεμένης», της Liebende, απαντούμε στις ήρωίδες που περνούν σε θρυλικές μορφές μέσα στο έργο του Ρίλκε και στα έρωτικά γράμματα της Πορτογαλίδας Μοναχής, που τα μετέφρασε γερμανικά ο ποιητής. (Είχε πάντα μιιά ιδιαίτερη αγάπη στα έ-

ρωτικά γράμματα περασμένων αιώνων και στα παλιά πορτραίτα έρωτεμένων γυναικών). Και πριν κλείσει το βιβλίο των «Σημειωμάτων του Μάλτε Λάουριτς Μπρίγκε» ο Ρίλκε μάς δίνει τη γλυκιά μορφή της Σαπφώς, της έρωτεμένης που ο έρωτάς της ξεπέρασε τους αιώνες, σε σύμβολο αιώνιο δλων των έρωτεμένων γυναικών της Ιστορίας.

“ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΩΝ ΩΡΩΝ”

“Αν τα «Σημειώματα του Μάλτε Λάουριτς Μπρίγκε» είναι ή ψυχική έμπειρία του Ρίλκε από τη ζωή του στη μεγάλη πολιτεία, μέσα στο θόρυβο της οποίας ψάχνει να δώσει απάντηση και να βρει το νόημα της ζωής και του θανάτου, το «Βιβλίο των Ωρών» είναι ή έμπειρία του ποιητή από τα δύο ταξίδια του στη Ρωσία. Το πρώτο στα 1899, τότε που γνώρισε και τον Τολστόι. Το δεύτερο το καλοκαίρι του 1900. «Στη Ρωσία, λέγει ο ίδιος, βρήκα ξαφνικά μιιά πατρίδα».

Μέσα στις άπεραντες, ομοιόμορφες ρωσικές πεδιάδες, όπου ή ψυχή πλαταίνει και μένει μονάχη με τον έαυτό της, μέσα στη βαθειά σιγή τους, ο ποιητής πλησιάζει στο θεό. Εκεί γνωρίζει τους άπλους ανθρώπους, που θυμίζουν βιβλικές εικόνες, ζει τις μυστικές βυζαντινές εικόνες των αγίων και τις υποβλητικές καμπάνες της ρωσικής εκκλησίας, μαθαίνει να έχει ύπομονη και να καρτερεί το θεό, που έρχεται με βήμα άργό, τον κρυφό θεό, τον Παλιό των Ημερών, τον τόσο μακρυνό και όμως τόσο γειτονικό.

Την παρουσία του Θεού αισθάνονταν ο ποιητής πάντα στη ζωή του. Μέσα στους κύκλους της ζωής του, που δλοένα μεγαλώνουν και απλώνουν, πάντα γύρω από το θεό κυκλοφέρνε, σαν ένα γεράκι γύρω από τον Πανάρχαιο Πύργο.

«Ζω τη ζωή μου σε κύκλους που απλώνουν και πέρα και πάνω απ' τα πράγματα πάνε. Μπορεί τον στερνό ποτέ να μη φτάσω, να τον δοκιμάσω όμως θέλω κι αυτόν».

Στο θεό κτκλοφέρνω, στον πανάρχαιο Πύργο, χιλιάδες κυκλοφέρνω χρόνια. Κι ακόμα δεν ξαίρω: τί νάμαι; Γεράκι; μιιά θύελλα; ή τάχα ένας ύμνος μεγάλος;»

“Όμως τον έμπόδιζε ο θόρυβος της ζωής για να τον ακούσει το θεό, για να τον σκεφτεί.

«Αν μόνο μιιά φορά βασίλευεν απόλυτη ήσυχία κι αν το Τυχαίο λούφαζε και το Περίπου και το γειτονικό το γέλιο.

Κι αν τόσο δε μ' έμπόδιζεν ο θόρυβος που [κάνουν

οί αισθήσεις μου, όταν ξαγρυπνώ:

ίσως μπορούσα τότε, μέσα σε μιάν ιδέα
 μυριόφωνη, ως τὸ τέρμα σου νὰ σε συλλογι-
 [στῶ,
 κι ὅσο βαστάει ἓνα χαμόγελο νὰ σε βαστάξω
 καὶ σ' ὅ,τι ζεῖ νὰ σε χαρίσω
 σὰν ἓνα «εὐχαριστῶ».

Ἐκεῖ, στὴ Ρωσία τοῦ 1900, περπατών-
 τας μέσα στὶς ἀπέραντες στέπες τῆς
 μαύρης γῆς, ὁ ποιητὴς αὐτὸς τῆς παρακ-
 μῆς, ποὺ ἦταν στραμένος ὡς τότε μέσα
 στὸν ἑαυτό του, στὸ ἐγὼ του, γνώρισε
 τὸν «ποθητὸ γείτονα», τὸ «δεύτερο τῆς
 μοναξιάς του», τὸ Θεό, γιὰ τὸν ὁποῖο ὅλα
 τὰ γῆινα δὲν εἶναι παρὰ ἓνα σύμβολο.

«Ὅποιος γιὰ πρώτη σὲ νοιώθει φορὰ,
 ὁ γείτονας τὸν ἐνοχλεῖ καὶ τὸ ρολόγι,—
 αὐτὸς στάχναρια σου πάει σκυφτός,
 σὰν παραφορτωμένος καὶ πολύχρονος.

Ἀργότερα μόνο πλησιάζει τῆ φύση
 καὶ νοιώθει τοὺς ὀρίζοντες καὶ τοὺς ἀνέμους.
 Σ' ἀκούει νὰ σε ψιθυρίζουν οἱ ἀγροί,
 σὲ βλέπει νὰ σε τραγουδοῦν τὰ στέρια,
 νὰ σε ξεμάθει ποτὲ πιά δὲ μπορεῖ,
 κι ὅλα γι' αὐτὸν ἄλλο δὲν εἶναι
 πορὰ ὁ μανδύας ὁ δικός σου»¹.

Μὲ χίλιες πρωτότυπες εἰκόνες, ποὺ εἶ-
 ναι σύμβολα καὶ ἔννοιες μαζί, ὁ ποιητὴς
 τοῦ «Βιβλίου τῶν Ὁρῶν» μᾶς
 παρουσιάζει τὸ Θεό του καὶ μὲ σκοτεινὴ,
 γαλήνια γλῶσσα, προφητεύει τὸ ὄριμασμα
 τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ ἀνθρώπου μέσα
 στὸ Θεό, ἀλλὰ καὶ τὸ ὄριμασμα τοῦ Θεοῦ
 μέσα στὸν ἄνθρωπο καὶ τὰ πράγματα.
 Γιατὶ ὁ Θεὸς εἶναι δημιουργὸς μαζί καὶ
 πλάσμα, εἶναι ὁ Θεὸς ποὺ ἐξελίσσεται
 μέσα στὸ ἴδιο τὸ πλάσμα του, ὁ Θεὸς
 ποὺ δημιουργεῖται μέσα στοὺς αἰῶνες ποὺ
 πέρασαν:

«Κι ὅταν ἀκόμα ἐμεῖς δὲν τὸ θέλουμε,
 ὁ Θεὸς ὀριμάζει».

Καί, ἀντίθετα, ἄλλοῦ, τὸ πλάσμα εἶναι
 τὸ ὄνειρο τοῦ Θεοῦ:

«Ἄν εἶσαι ἐσὺ ὁ ὄνειρευτὴς,
 ἐγὼ εἶμαι τὸνειρό σου».

Τὸ ὄρατὸ συσχετίζεται ἀπόλυτα μὲ τὸ
 ἀόρατο. Γιατὶ τὸ ὄρατό, ἡ ζωὴ, δὲν εἶναι
 παρὰ ἓνα σύμβολο, μιὰ ἔκφραση τοῦ ἀό-
 ρατου. Ἡ πραγματικότητα δὲν εἶναι παρὰ
 ἡ σκιά τοῦ χεριοῦ τοῦ Θεοῦ, ποὺ πλανιέ-
 ται ἀπὸ πάνω μας.

Τις σχέσεις τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν ἄνθρωπο,

1. Τὴ μετάφραση τοῦ ποιήματος αὐτοῦ, μὲ μιὰ πα-
 ραλλαγή, τὴν ἀντιγράφω, μὲ τὴν ἀδεια τοῦ συγγρα-
 φέα, ἀπὸ τὸ ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον βιβλίο τοῦ καθη-
 γητοῦ κ. Ν. Λούβαρι γιὰ τὸ θρησκευτικὸ βίωμα τοῦ
 Ρίλκε.

τὸ μακρυνὸ δρόμο ποὺ ὀδηγεῖ τὸν ἄνθρω-
 πο πρὸς τὸ Θεὸ πασκίζει νὰ μᾶς δώσει
 τὸ «Βιβλίο τῶν Ὁρῶν». Ἡ ἀγωνία τοῦ
 μοναχοῦ ποὺ νοιώθει τὸ Θεὸ γείτονα κι
 ὅμως χωρίζεται ἀπ' αὐτὸν μ' ἓνα λεπτό
 τοῖχο — ἓναν τοῖχο παρεξηγήσεων, καμω-
 μένο ἀπὸ τὶς εἰκόνες ποὺ ἔφκιαξαν οἱ ἄν-
 θρωποι γιὰ τὸ Θεό —, ἡ ἀγωνία καὶ ἡ ἔ-
 φηση αὐτῆ τοῦ πλάσματος νὰ ἐνωθεῖ μὲ
 τὸ δημιουργό του, ἐρμηνεύονται μὲ μιάν
 ἀπειρη τρυφερότητα:

«ὦ Θεέ μου γείτονα, κι ἂν καμιὰ φορὰ
 μέσα στὴ μακρότατη νύχτα σ' ἐνοχλῶ
 μὲ σκληρὰ χτυπήματα ποὺ χτυπῶ στὴν πόρτα
 [σου,

εἶναι γιὰτὶ σπάνια νάνασαινεῖς ἀγροικῶ
 καὶ πῶς εἶσαι μόνος ξαίρω μὲς στὴ σάλα.
 Κι ἂν ζητήσεις κάτι, δίπλα σου κανεῖς
 νὰ σοῦ δώσει γιὰ νὰ πιῆς, στὸ ψηλάφισμά σου.
 Ἄγροικῶ μὲ προσοχή. Κάνε ἓνα σημάδι
 τόσο δά. Εἶμαι ἐδῶ, κοντὰ σου.»

* * *

Τὸ «Βιβλίο τῶν Ὁρῶν» δι-
 αίρεται σὲ τρία μέρη. Τὸ πρῶτο «Τὸ
 Βιβλίο τοῦ Μοναχικοῦ Βίου»
 εἶναι τὸ βίωμα τοῦ Θεοῦ. Ὅλα—πράγμα-
 τα, ἄνθρωποι, ἱστορία—συσχετίζονται μὲ
 τὸ Θεὸ καὶ ἡ παρουσία του μέσα σ' αὐτὰ
 μᾶς δίνεται μὲ εἰκόνες καὶ σύμβολα. Τὸ
 δεύτερο μέρος «Τὸ Βιβλίο τῆς
 Ἀποδημίας» εἶναι ἡ ἀναζήτηση τοῦ
 Θεοῦ στὸ μακρυνὸ δρόμο ποὺ ὀδηγεῖ πρὸς
 αὐτὸν. Καὶ στὸ τρίτο μέρος, «Τὸ Βι-
 βλίο τῆς φτώχειας καὶ τοῦ
 θανάτου», ὁ ποιητὴς, παίρνοντας ἀ-
 φορμὴ ἀπὸ τὴν ἀθλιότητα τῶν σύγχρονων
 μεγαλουπόλεων, μᾶς ἱστορεῖ ποιά εἶναι ἡ
 πραγματικὴ φτώχεια ποὺ ὀδηγεῖ πρὸς τὸ
 Θεὸ καὶ γιὰ σύμβολο μᾶς δίνει τὴ γλυκεῖα
 μορφή τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Ἀσσίζης,
 τοῦ φίλου τῶν ζώων καὶ τῶν λουλουδιῶν.

Μὲ μιὰ μεγαλειώδη μουσικὴ ρυθμῶν
 καὶ ρίμας, μ' ἓνα γοργὸ ξετύλιγμα θαυ-
 μάσιων εἰκόνων ὄλο χρῶμα, παλμὸ καὶ ἀ-
 διάκοπη ἐναλλαγή καὶ ἀντιθέσεις, ἓναν ἀ-
 ψηλὸ τόνο βιβλικῆς μεγαλοπρέπειας, οἱ
 στοχασμοὶ τοῦ ποιητῆ ἐγγίζονται τῆ βαθύ-
 τερη οὐσία τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, ξε-
 περνοῦν τὰ ὄρια τοῦ χρόνου καὶ γίνονται
 σύμβολα στὸν ἀγῶνα τῆς ψυχῆς τοῦ ἄν-
 θρώπου νὰ φτάσει καὶ νὰ κατανοήσῃ τὸ
 δημιουργὸ καὶ τὸ ἔργο του. Ὁ Λούβαρις
 στὸ βιβλίο του γιὰ τὸ θρησκευτικὸ βίωμα
 τοῦ Ρίλκε λέει: «Ἡῦρυνε διὰ τοῦ ἔργου
 αὐτοῦ τὴν συνείδησιν τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρ-
 ξεως». «Ἐκτίσε διαστάσεις μέσα στὸ σκό-
 τος»—ὅπως ὁ Θεός.

Δὲν πρέπει ἐν τούτοις νὰ υποθέσει κανεῖς,
 ὅτι ὁ Ρίλκε εἶναι ἓνας θρησκευτικὸς
 ποιητὴς μὲ τὴ γνωστὴ τοῦ ὄρου ἔννοια. Ἡ
 θρησκευτικότητά τοῦ Ρίλκε δὲν ἔχει σχέση
 μὲ δογματισμοὺς καὶ μὲ τὴν Ἐκκλησία. Ὁ

Ρίλκε δέν αναγνωρίζει κανένα ένδιάμεσο ανάμεσα στον πλάστη και στο πλάσμα του. Ούτε και τὸ Χριστό. Ὁ Θεός του, ὅπως εἶδαμε, εἶναι ἄμεσος γείτονας του ἢ, πάλι, ἕνας μακρυνὸς ἄγνωστος, χαμένος στὰ βάθη τῶν αἰώνων. Δὲ χρειάζεται ὅμως θαύματα γιὰ νὰ πιστέψει σ' αὐτόν. Τὸ περιεχόμενο τῆς πίστεως του εἶναι ἄπειρο. Δὲ ζητᾶ ἀπὸ τὸ Θεὸ ν' ἀνοίξει τὶς φλέβες τῶν βουνῶν γιὰ νὰ πιστέψει. Ἡ μεγάλη πίστη δὲ χρειάζεται τὸν «τύπον τῶν ἡλῶν».

Ὁ πόνος, ἡ ἀληθινὴ φτώχεια καὶ ὁ θάνατος, αὐτὰ καὶ μόνο φτάνουν γιὰ νὰ ὀδηγήσουν τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ὑπερέραν. Γιατί ἡ μεγάλη πίστη εἶναι ἡ συμβίωση τῆς ψυχῆς μας με ὅσα εἶναι πέρα ἀπὸ τὴ γνώση καὶ τὴν καθημερινὴ μας ζωὴ. Ὁ Θεὸς δὲ συλλαμβάνεται με τὴ γνώση. Ἡ γνώση εἶναι κάτι φθαρτό, ἀφοῦ βρίσκεται μέσα στὸ χρόνο. Ὁ Θεὸς εἶναι τὸ ἄγνωστο καὶ εἶναι ἄχρονος:

«Ἡ γνώση βρίσκεται μόνο μες στὸ χρόνο.
Ὁ σκοτεινὸς ἐσὺ εἶσαι μὴ — συνειδητὸς
εἰς τὸν αἰῶνα τῶν αἰώνων».

Ὁ Θεὸς ὅμως, ἀφοῦ εἶναι τὸ πᾶν, συγκεντρώνει καὶ ὅλες τὶς ἀντιθέσεις:

«Εἶσαι τῶν ἀντιθέσεων τὸ δάσος.
Μπορῶ καὶ νὰ σὲ γανουρίσω σὰν παιδί.
Μὰ πόσο φοβερὸς εἶναι οἱ κατάρες σου,
ὅταν ξεσπᾶνε πάνω στοὺς λαοὺς».

Ὁ Θεὸς τοῦ Μοναχοῦ δέν εἶναι ὁ Χαρούμενος Θεὸς τῶν ἀδελφῶν του ποὺ φορᾶνε ράσα στὰ μοναστήρια τοῦ Νότου, ὅπου ἀνθίζει ἡ δάφνη, ἐκεῖ ποὺ ζωγραφίζουν τὶς τόσο ἀνθρώπινες μαντόνες καὶ ὅπου ὄνειρεύονται τοὺς Θεοὺς τῶν νέων Τισιανῶν. Ὁ μοναχὸς λέγει:

«Ὁ δικός μου ὁ Θεὸς εἶναι σκοτεινὸς
καὶ σὰν ἕνα σύμπλεγμα ἀπὸ χιλιάδες ρίζες,
ποὺ ρουφοῦν σιωπηλά».

Ὁ Ρίλκε, βόρειος ὅπως γεννήθηκε, νοιώθει μέσα στὴ σκοτεινὴ φύση τοῦ Βοριᾶ, πὼς ἀγωνίζεται με σκοτεινὲς δυνάμεις γιὰ νὰ φτάσει τὸ Θεὸ του. Παραβάλλοντας τὴ δική του ἀγωνία με τὸν εὐκολο τρόπο, με τὸν ὁποῖο οἱ νότιοι — Ἴταλοί, Ἕλληνες — ἀντίκρυσαν καὶ ἔφτιαξαν τὸ Θεὸ τους, ζηλεύει καὶ λέει:

«Ἄν εἶχα κάπου ἀνατραφεῖ, σὲ μέρη
ὅπου εἶναι οἱ μέρες πρὸ ἐλαφριῆς καὶ λυγερῆς
[οἱ ὥρες,
θὰ σοῦ εἶχα φτιάξει μιὰ γιορτὴ μεγάλη καὶ τὰ
[χέρια μου
δὲ θὰ σ' ἐκράτουν ἔτσι, με φόβο καὶ σκληρά,
ὡς σὲ κρατοῦν πολλὰς φορές».

Ἐκεῖ θὰ νὰ τολμοῦσα, ὦ ἀτέρμονο παρόν,
καὶ νὰ σὲ σπαταλοῦσα.

Τὴ ζωγραφιά σου θᾶκανα, ὄχι στὸν τοῖχο
[ἐπάνω,
μ' ἀπὸ τὴ μιὰ ἄκρη τ' οὐρανοῦ καὶ ὡς με τὴν
[ἄλλην ἄκρη,

καὶ τ' ἀγαλμά σου θᾶκανα, ὅπως μονάχα
[γίγαντας

θὰ μπόρει νὰ τὸ κάνει:
ὡσάν βουνὸ καὶ ὡσάν φωτιά
καὶ ὡσάν Σιμὸν ποὺ θέριεψε στὴν ἄμμο τῆς
[ἐρήμου.

Κι ἴσως καὶ νᾶταν βολετὸ
νὰ σ' ἔβρισκα κάποια φορὰ...

Οἱ φίλοι μου εἶναι μακρῶς,
μόλις ἀκούω ν' ἀντηχεῖ τὸ γέλιο τους ἀκόμα.
Κ' ἐσύ: ὦ ἐσὺ εἶσαι ἕνα μικρὸ πουλὶ
πεσμένο ἀπ' τὴ φωλιά του,
ἕνα πουλὶ με κίτρινα μικροῦτσικα νυχάκια
καὶ με μεγάλα μάτια
καὶ σὲ λυπᾶμαι τόσο.
(Κ' εἶναι ἡ παλάμη μου πλατεῖα τόσο πολὺ γιὰ
[σένα).

Καὶ παίρνω με τὸ δάχτυλον ἀπ' τὴν πηγὴ μιὰ
[στάλα

καὶ ἀκούω νὰ δῶ, ἂν τὴν ποθεῖς
καὶ ἂν τὴ ζητᾶς με δίψα
καὶ νοιώθω τὴν καρδούλα σου καὶ τὴν καρδιά
μου νὰ χτυπᾶν
καὶ οἱ δυνό τους ἀπὸ φόβο...»

Ἄς προσέξουμε τὸ θαυμάσιο αὐτὸ σύμβολο. Ἐδῶ τὸ ἄπειρο, τὸ πᾶν χωρεῖ καὶ περισσεύει μέσα στὸ πεπερασμένο. Τὸ αἰώνιο, ὁ Θεός, ἕνα ἀβοήθητο πουλάκι με κίτρινα νυχάκια μέσα σὲ μιὰ παλάμη ποὺ περισσεύει. Κι ὁ ποιητὴς νοιώθει τὸ ἄπειρο σὰ μιὰ καρδούλα ποὺ χτυπᾶ ἀπὸ φόβο μέσα στὴν παλάμη του—ὅπως χτυπᾶ κ' ἡ δική του καρδιά ἀπὸ τὸ φόβο γιὰ τὸ ἀπόχημά του. Μιὰ ἀπλή, τρυφερὴ εἰκόνα. Κι ὅμως αὐτὸ εἶναι ποίηση. Ἡ μεγάλη ποίηση. Οὔτε τὰ εὐρήματα, οὔτε οἱ ρητορικὲς μεγαλοστομίες, οὔτε τὰ ἀκατανόητα, ρηχὰ ψηλαφίσματα μέσα στὸ κενὸ ὑποσυνειδητο πολλῶν μοντέρνων εἶναι ποίηση. Γιατί ὁ λόγος τους δέν βγαίνει ἀπ' τὴν καρδιά τους. Καὶ ὁ Γκαίτε εἶπε:

«Κανενὸς δὲ θ' ἀγγίσει καρδιά,
ἂν ὁ λόγος δὲ βγαίνει ἀπ' τὴν καρδιά σου».

* * *

Ὁ Ρίλκε ἀγαπᾶ τὶς σκοτεινὲς ὥρες τῆς ὑπαρξῆς του, τὶς ὥρες τῆς ἐνδοσκόπησης. Βυθίζεται σ' αὐτὲς ὅμως γιὰ νὰ βρεῖ καὶ νὰ μᾶς δώσει τὸν ἑαυτό του, τὸν αἰώνιο ἄνθρωπο, τὴ ζωὴ:

«Ἀγαπῶ τοῦ εἶναι μου τὶς σκοτεινὲς ὥρες»

πού μέσα τους βυθίζονται οἱ αἰσθήσεις μου.
Μέσα σ' αὐτές, ὅπως σὲ γράμματα παλιά
βρῆκα πὼς εἶχα ζήσει κιόλας
τὴν πᾶσα τῆς ζωῆς μου ἡμέρα
καὶ τὴ ζωὴ μου βρῆκα ὡς ἓνα θρύλο,
πλατύ, ξεπερασμένο...».

Ἄγαπᾶ τὴ μοναξιά του, τὴν ἀπόλυτη
μοναξιά, αὐτὴ πού θά τοῦ ἐπιτρέψει νὰ
σταθεῖ μπροστά στὸ Θεὸ σὰν ἓνα πρᾶγ-
μα ταπεινὸ, σκοτεινὸ καὶ ξύπνιο.

«Εἶμαι στὸν κόσμον πολὺ μόνος
κι ὅμως ὄχι ἀρκετὰ μόνος
ιερὴ γιὰ νὰ κάνω τὴν πᾶσα μου ὥρα.
Εἶμαι στὸν κόσμον πολὺ μικρὸς
κι ὅμως ὄχι ἀρκετὰ μικρὸς
γιὰ νὰ σταθῶ μπροστά σου σὰν ἓνα πρᾶγμα
σκοτεινὸ καὶ ξύπνιο...».

Προσπαθεῖ νὰ γνωρίσει τὸν ἑαυτό του
ὡς τὰ κατὰβραθα καὶ νὰ τὸν περιγράψει:

«Θέλω νὰ περιγράψω τὸν ἑαυτό μου
σὰ μιὰν εἰκόνα πού τὴν εἶδα
πολὺν καιρὸ κι ἀπὸ κοντά,
σὰν κάποια λέξη πού τὴν κατανόησα,
σὰν τὴν καθημερινή μου ὕδρια,
σὰν τῆς μητέρας μου τὸ πρόσωπο
σὰν ἓνα πλοῖο
πού μ' ἐταξίδεψε
μέσα στὴ θανατερὴ τρικυμία.
Βλέπεις, θέλω πολλὰ,
ἴσως νὰ θέλω τὸ Πᾶν».

«Ἴσως νὰ θέλω τὸ Πᾶν» — Πόσο ἐπι-
γραμματικὰ ἐκφράζεται ὁ πανάρχαιος ἀ-
γώνας τῆς ἀνθρώπινης συνείδησης νὰ γνω-
ρίσει καὶ νὰ κατανοήσῃ ὁ ἄνθρωπος τὸν
ἑαυτό του, τὸν κόσμον, τὸ δημιουργό του,
τὸ Πᾶν!

Ὁ ἄνθρωπος πού προσεύχεται μέσα
στὸ Βιβλίο τοῦ Μοναχοῦ δὲν αἰσθάνεται
τὸν ἑαυτό του ἀμαρτωλό, κακό, ἀλλὰ μό-
νο μικρό, ἐλάχιστο, τυφλό καὶ μονάχο.
Καὶ ὁ Θεὸς τοῦ Stundenbuch εἶναι ἓνα μὲ
τὴ μοῖρα τοῦ πλάσματος: δὲν ὑπόσχεται
τὸ ὑπερπέραν, ἀλλὰ εἶναι μιὰ εἰκόνα καὶ
ἓνα σύμβολο τοῦ κόσμου τούτου.

* * *

Μέσα στὸ «Βιβλίο τῶν Ὁρῶν»
μᾶς μιλάει ἀκόμη καὶ «ἐκεῖνος πού δὲν εἶ-
ναι ἐκ τοῦ κόσμου τούτου», μᾶς μιλάει ὁ
Θάνατος. Ἡ ἰδέα τοῦ θανάτου, πού μᾶς
συντροφεύει σ' ὅλη μας τὴ ζωὴ καὶ μᾶς
ὀδηγεῖ πρὸς τὸ αἰώνιο, εἶναι μιὰ βαθύ-
πνοη δημιουργία τοῦ Ρίλκε, πού τὴ συναν-
τοῦμε σὲ διάφορους κύκλους δημιουργίας
τοῦ ἔργου του, «κύκλους πού ὀλοένα
ἀπλώνουν καὶ πλαταίνουν». Κλείνοντας
κιόλας τὸ «Βιβλίο τῶν Εἰκόνων»
(Buch der Bilder) ἔλεγε:

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Μεγάλος εἶναι ὁ θάνατος.
Κ' εἴμαστε ἐμεῖς δικοὶ του
κι ὅταν τάχειλι μας γεῖ.
Καὶ ξάφνου, ἐκεῖ πού λέμε,
πὼς ἡ ζωὴ μᾶς ζώνει,
αὐτὸς τολμάει ἐντὸς μας
καὶ κλαίει σιωπηλά.

Ὁ Θάνατος, ὁ προσωπικὸς θάνατος τοῦ
κάθε ἀνθρώπου, βρίσκεται μέσα στὸ γήινο
βασιλεῖο, ὅπως οἱ ρίζες μέσα στὸ ἔδαφος.
Συνοδεύει τὸν ἄνθρωπο σ' ὅλη τὴ
ζωή, μεγαλώνει μαζί του, κλαίει μαζί του
κι ἂν ὁ ἄνθρωπος ὑπῆρξε μικρὸς, θά εἶ-
ναι μικρὸς καὶ ἀσήμαντος καὶ ὁ θάνατός
του. Ὅσο ὁ ἄνθρωπος μεγαλώνει ψυχικά,
τόσο μεγαλώνει καὶ ὁ θάνατός του.

«ὦ Κύριε, δὸς στὸν καθένα τὸ δικό του
[θάνατο,
τὸ θάνατο πού βγαίνει ἀπ' τὴ ζωὴ του ἐκεῖνη,
πού ἐντὸς τῆς εἶχεν ἀγάπη, νόημα καὶ ἀνάγκη».

Ὁ θάνατος προσδίνει στὴ ζωὴ τὴ γεύ-
ση του καὶ εἶναι τὸ κίνητρο τῆς ζωῆς.
Προσθέτει τὴν πίκρα του σ' αὐτὴ καὶ γλυ-
στρᾶ κάτω ἀπ' τὴν εὐτυχία, ὅπως τὰ ὑπό-
γεια νερά. Κι ὅταν ἀκόμα εἴμαστε νέοι,
ρίχνει τὴ σκιά του πάνω στὴ ζωὴ μας:
ἔτσι ἐξηγεῖ τὴ νεανικὴ μελαγχολία τοῦ
ἀνθρώπου ὁ ποιητής.

Κανείς δὲ ζεῖ πραγματικὰ τὴ ζωὴ. Γιατί
εἶναι οἱ ἄνθρωποι;

«Συμπτώσεις εἶναι οἱ ἄνθρωποι, φωνές,
[κομάτια,
ρουτίνα, φόβοι καὶ πολλὲς μικροῦλες εὐτυχίες».

Μόνο ὁ θάνατος, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἤρθα-
με καὶ στὸν ὁποῖο πᾶμε, αὐτὸς πού κρύ-
βουμε μέσα μας, ὅπως τὸ κουκούτσι ἢ ὁ-
πώρα, αὐτὸς εἶναι ἡ ἀληθινὴ πραγματικό-
τητα, γιατί αὐτὸς εἶναι τὸ Αἰώνιο: αὐτὸς
μᾶς ὀδηγεῖ πρὸς τὸ Θεό. Ὅχι ὅμως, ὅπως
στὸ Χριστιανισμό, σ' ἓναν ἀπολογισμό τῶν
πράξεών μας. Ἡ ἀληθινὴ πίστη δὲ βασι-
ζεται στὴν ἔννοια τῆς ἀνταμοιβῆς ἐδῶ ἢ
στὴν ἄλλη ζωὴ.

Κι ὅμως δὲν πρέπει νὰ φαντασθοῦμε,
ὅτι ὁ Ρίλκε, ὁ ποιητὴς τοῦ θανάτου, ἀρ-
νεῖται τὴ ζωὴ. Ἀπεναντίας ἡ στάση του
ἀπέναντι στὴ ζωὴ εἶναι μιὰ στάση τέλεια
καταφατική. Πιστεύει, ὅτι ἡ φύση, στὴν
πιὸ ἐσώτερή της οὐσία, θέλει τὴν ὑγεία
καὶ τὴ χαρὰ καὶ ἱερὸ εἶναι τὸ καθῆκον
μας νὰ βοηθήσουμε τὴ φύση πρὸς τὸν
σκοπὸ αὐτό, ὅσο ζοῦμε.

* * *

Ἀπὸ αἰῶνα σὲ αἰῶνα, λέει ὁ Ρίλκε στὸ
«Βιβλίο τῶν Ὁρῶν», πάνω στὴν ἐφήμερη
αὐτὴ γῆ τῶν ἀνθρώπων φτάνει ἀπὸ τὸ ἄ-
γνωστο κάποιος σοβαρὸς ταξιδιώτης καὶ

περνᾶ ἀνάμεσά μας ἀνάβοντας μιὰ λάμψη στὰ πνεύματά μας. Στους ἐργάτες τοῦ πνεύματος, ποὺ δουλεύουμε πάνω στις τρεκλίζουσες σκαλωσιὲς τῆς Τέχνης—μαστόροι καὶ βοηθοί—, γιὰ νὰ φτιάξουμε τὸ μεγάλο Ναὸ ποὺ λέγεται Θεός, Αἰωνιότητα, ὁ σοβαρὸς αὐτὸς ταξιδιώτης μᾶς δείχνει ἕναν καινούργιο τρόπο, μιὰ καινούργια λαβή, γιὰ νὰ συνεχίσουμε τὸ ἔργο μας. Μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ταξιδιώτη ἢ μορφῆ τοῦ Θεοῦ, ποὺ τὰ χέρια μᾶς φτιάχνουν μὲς στους αἰῶνες καὶ ποὺ θὰ ἐξακολουθοῦν νὰ τὴ φτιάχνουν ὡς τὴ συντέλεια τῶν αἰῶνων, ἀρχίζει νὰ χαράζει.

Ἐνας τέτοιος σοβαρὸς ταξιδιώτης ἀπὸ τὸ ἄγνωστο ἔφτασε καὶ στὸν αἰῶνα μᾶς ἀνάμεσά μας: ὁ Ράινερ Μαρία Ρίλκε, ὁ ποιητὴς τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Θανάτου. Τὸ φῶς ποὺ ἀναψέ λάμπει καὶ θὰ λάμπει πάντα μέσα στὰ πνεύματα καὶ στις ψυχὲς καὶ θὰ βοηθᾶει ὅλους ὅσοι βρίσκονται στὸ δρόμο πρὸς τὸ Θεὸ — πρὸς τὸ Μεγάλο ἄγνωστο.

«Εἶμαστε ἐργάτες: καρφάδες, παιδιά καὶ μα-
[στόροι
καὶ χτίζουμε ἑσέναν — ὦ ψηλὴ ἐκκλησιά.
Καὶ κάποτε φτάνει ὡς ἐδῶ σοβαρὸς ταξιδιώτης,
κάποιος ποὺ μέσα στὸ νοῦ μᾶς σὰ λάμψη περνᾶ
καὶ μὲ χέρια ποὺ τρέμουν μιὰ καινούργια μᾶς
[δείχνει λαβή.

«Στις ψηλὲς σκαλωσιὲς ποὺ τρεκλίζουν ἐπάνω
σκαρφαλώνουμε
κ' εἶναι τὸ σφυρὶ μὲς στὸ χέρι βαρὺ,—
ὡς ποὺ νᾶρτει μιὰν ὥρα τὰ χλωμὰ μέτωπά μᾶς
νὰ φιλήσει, μιὰν ὥρα λαμπερὴ, παντογνώστρα,
ποὺ κινάει ἀπὸ σέναν, ὅπως φτάνει τ' ἀγέρι
ἀπ' τὴ θάλασσα πέρα.

Καὶ τότες βροντᾶν τὰ πολλὰ τὰ σφυριά μᾶς,
τὰ βουνὰ κάθε χτύπον ἀντηχᾶνε βαρὺ.
Μόνον ὅταν βραδυάσει, τότε σὲ παρατᾶμε.
Καὶ στὸ σούρουπο μέσα οἱ γραμμὲς τῆς μορ-
[φῆς σου
τῆς μελλούμενης τώρα ἀχνοφέγγουν.
"ὦ Θεέ, μέγας εἶσαι!"

* * *

"Ὅχι, δὲν εἶναι ἀντιφατικὸ τὸ ὅτι ὁ δι-

κός μας αἰῶνας, ὁ αἰῶνας αὐτὸς τῆς ὠφελιμότητας, τῆς βιασύνης καὶ τῆς δύναμης, ὅπως συνηθίσαμε νὰ τὸν ἀποκαλοῦμε, γένησε τὸ μεγάλο αὐτὸ ποιητὴ τῆς μοναξιάς καὶ τοῦ Θεοῦ. Μόνον ὁποῖος ἀπὸ τὰ ἐξωτερικὰ σημάδια, ἀπὸ τὰ χτυπητὰ φαινόμενα, βλέπει καὶ κρίνει τὴν ἐποχὴ μᾶς, μπορεῖ καὶ τὴν καταδικάζει ἀπόλυτα μ' αὐτὸν τρόπο.

"Ὅπως ὁ ἄνθρωπος ποτέ δὲν εἶναι ἕνας μονόλογος, παρὰ ἕνας λόγος κ' ἕνας ἀντίλογος, ὅπως πάντα δυὸ φύσεις κατοικοῦν μὲς στὸν ἄνθρωπο καὶ ἀνταγωνίζονται, ἔτσι καὶ ὁ πολιτισμὸς δὲν εἶναι ποτέ ἕνος μονόλογος. Μιὰ μεγάλη σοβαρότητα κυριαρχεῖ σήμερα στὰ πνεύματα. Στὴν ἐπιφανειακὴ βιασύνη καὶ στὴ μηχανικότητα τῆς ζωῆς μᾶς τὸ ἀληθινὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς εἶναι ἀντίθετο. Ναι, ἡ ἐποχὴ μᾶς εἶναι μιὰ σοβαρὴ ἐποχὴ. Ἴσως ἡ σοβαρότερη ἐποχὴ μέσα στὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Καὶ ἡ σοβαρότητα αὐτὴ ὀφείλεται Ἴσως στὸ μεγάλο πέρασμα τοῦ θανάτου μέσα στὴ ζωὴ μᾶς. Ὁ θάνατος πέρασε δυὸ φορές ἀνάμεσά μας καὶ μᾶς ἄφησε τὴν πικρὴ του γεύση. Ἴσως ὅμως αὐτὸ νὰ εἶναι καὶ ἡ σωτηρία μᾶς. Γιατί τώρα ἡ ἀνάγκη μιᾶς σωτηρίας ἀνωθεν, ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴν ἀληθινὴ πίστη, ἡ ἀνάγκη τοῦ Θεοῦ, ἔγινε περισσότερο συνειδητὴ ἀπὸ τοὺς πνευματικούς ἡγέτες τοῦ σημερινοῦ κόσμου. Κανένας αἰῶνας δὲ ρώτησε τόσο πολὺ, ἀλλὰ καὶ δὲ νοστάλησε τόσο πολὺ τὸ Θεὸ, ὅσο ὁ δικός μας.

Καὶ ὁ Ράινερ Μαρία Ρίλκε ὑπῆρξε ὁ πρῶτος σοβαρὸς ποιητὴς μιᾶς πολὺ σοβαρῆς ἐποχῆς — ὁ ποιητὴς τῆς Εὐρώπης, ποὺ εἶδε κατὰματα τὴν ἐποχὴ τοῦ καὶ τὴν ἔκρινε. Ὁ πρῶτος ποὺ προαιστάνθηκε τὸ θάνατο νὰ ἔρχεται μέσα στὴ ζωὴ μᾶς γιὰ νὰ τῆς δώσει τὴν πικρὴ του γεύση καὶ — Ἴσως — τὴ σωτηρία τῆς. Ὁ ποιητὴς ποὺ συγκέντρωσε τίς δυνάμεις τῆς Μοναξιάς, τοῦ Πόνου καὶ τοῦ Θανάτου καὶ τίς προσφέρει ὡς σύμβολα καὶ ὡς λύτρα στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκεῖνος ποὺ γιὰ νὰ μᾶς λυτρώσει, ἀνοίξε μιὰ χαραμάδα στὸ λεπτὸ τοῖχο ποὺ μᾶς χωρίζει ἀπὸ τὸ σκοτεινὸ ἄγνωστο κ' ἔφερε στὴ ζωὴ μᾶς μιὰ πνοὴ ἀπὸ τὸ Αἰώνιο — τὴν πνοὴ τοῦ Θεοῦ.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

